

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Jiřího Pavlíka

Pojem *synthesis* ve spisu *De compositione verborum* Dionýsia z Halikarnássu (Praha 2007)

Disertační práce Mgr. Jiřího Pavlíka (dále JP) je věnována analýze teoretického konceptu *synthese* v díle významného literárního teoretika a kritika antického starověku, Dionýsia z Halikarnássu. Toto dílo, *De compositione verborum* (Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων), v němž Dionýsios podává svou syntézu gramatických, metrických, hudebních, rétorických a filozofických názorů, představuje zřejmě nejdůležitější Dionýsiův příspěvek k teorii řečnictví.

Přestože se tento Dionýsiův spis těší ve světě značnému badatelskému zájmu, u nás mu zatím nebyla věnována odpovídající pozornost: práce Královy a Novotného z počátku 20. st. analyzují sice v rámci rozsáhlých syntetických pojednání o rytmu a eurytmii několik krátkých pasáží z *De compositione*, soustavnou pozornost ale problematice *synthese* nevěnovaly. V tomto smyslu je tedy Pavlíkova práce průkopnická a představuje nepochybný přínos pro českou grécistiku.

Základním a velmi nesnadným úkolem bylo zvolit způsob, jak problém *synthese* uchopit. JP si zvolil zčásti chronologické mapování problematiky, tak jak je vykládána Dionýsiem v *De comp.*, neváhal se však obracet k dalším jeho dílům, pokud se zkoumanými otázkami zabývala, i ke spisům jiných autorů. Na základě vzájemné konfrontace, opřené o studium bohaté sekundární literatury, se mu podařilo vystihnout základní rysy pojetí Dionýsiovy *synthese* a podat ucelený obraz celé problematiky ve vztahu k její dobové reflexi.

Úvodní partie Pavlíkovy disertační práce se zabývají zařazením Dionýsia do historického kontextu (8-12), výkladem o chronologii jeho spisů (12-17), nastíněním vývoje jeho názorů a jejich zasazením do literárněkritického kontextu (18-22) a textovou tradici a tematickým členěním spisu *De compositione verborum* (23-31). V následující kapitole, jíž začíná vlastní rozbor konceptu *synthese* (32-48), dokumentuje JP skutečnost, že Dionýsios kladl – v rámci stylistické teorie – větší důraz na *synthesi* než na selekci, a snaží se ukázat důvody, které k tomu Dionýsia vedly. Pěkně podaný je rozbor jednoho z mnoha Dionýsiových příkladů na transformaci textu (Hdt. I,6), která má ukázat přednosti *synthese*. JP však mohl zdůraznit, že převedení Hérodotova textu do attičtiny s sebou přináší i změnu melodie a rytmu, čímž se vlastně Dionýsios dostává částečně do rozporu se svou vlastní teorií.

Těžiště práce tvoří následující čtyři kapitoly. V kap. *Koncepce synthese* (49-64) představuje JP tři druhy *synthese*: „gramatické“ pojetí *synthese* (založené na slovosledu), jež u

Dionýsia nenašlo uplatnění¹, model *synthese*, který JP nazývá „kompozičním“ a v němž se jedná zejm. o „postup, jakým dosáhnout dobré *synthese*“ (s. 55), a konečně model „estetický“, založený na libém působení hlásek, slabik, slov, kól a period, který stojí v centru Dionýsiovy pozornosti. Pavlík správně zdůrazňuje, že Dionýsios důsledně abstrahoval od obsahové stránky textu (πραγματικός τόπος) a pracoval pouze se zvukovou stránkou příslušného vehikula (s. 64). Vzhledem k tomu, že *příjemnost* a *krása* se podle Dionýsia realizuje na různých úrovních, tedy i na úrovni hlásek, pojednává Dionýsios obšírně právě o hláskách (14. kap.), přestože jednotlivé hlásky de facto žádnou *synthesi* (tj. skládání) nepředstavují.

Také Pavlík zařadil do své práce rozsáhlou kapitolu o fonetice (65-89). Problémy v Dionýsiově popisu se JP snaží chvályhodným způsobem analyzovat ve vztahu k dnešním poznatkům a přináší řadu kvalitních závěrů. K Dionýsiovu rozdělení souhlásek na prosté (κ,π,τ), husté (χ,φ,θ) a střední (γ,β,δ) bylo možno připojit poznámku, že toto Dionýsiovo členění zcela odpovídá moderní klasifikaci na neznělé, aspirované a znělé (s. 70). Exkurzy o Dionýsiově konzervativní artikulaci a o monoftongizaci krátkých a dlouhých dvojhlásek ukazují autorovu snahu přesáhnout hranice vytyčené Dionýsiem a jeho schopnost zohlednit Dionýsiova pozorování v kontextu moderního bádání. Závažný je popis kombinatoriky hlásek, při němž se JP opírá o studii Vaatherové.

Další ze složek *synthese* představuje rytmická stránka *synthese* (90-109). Po stručném informativním přehledu antických svědectví a novodobých teorií o (ne)totožnosti periodické a rytmické řeči, podstatě rytmického stylu a o rozdílném postoji mezi metriky a rytmičky, přistupuje JP k podrobnému komentáři Dionýsiova příkladu *Od. 11,593-598* spojenému se zasvěcenou diskusí (Rossi, Goodell, Aujac, Ruijgh, Calcante) o μακρὰ τελεία a μακρὰ ἄλογος (dokonalá a iracionální délka², s. 107-108). Zde bych se chtěla zeptat, co vedlo JP k tomu, že o posledním prostředku *synthese*, variaci, pojednal jen velmi stručně (s. 109).

Závěrečná, možno říci klíčová kapitola je věnována Dionýsově klasifikaci *synthesi* (110-145). JP zde konfrontuje systém tří *synthesi* (*genera compositionis*, χαρακτῆρες τῆς συνθέσεως) s konceptem tří stylů (*genera dicendi*, χαρακτῆρες τῆς λέξεως), s nímž bývá někdy zaměňován, protože, jak JP ukazuje (s. 117), základní strukturální rysy obou (stylů i syntesí) jsou analogické (triadické dělení, středový člen, přiřazování vzorových autorů). Na rozdíl od badatelů, kteří oba koncepty ztotožňují, dospívá JP spolu s K. Pohlovou oprávněně k názoru, že jde o dva různé systémy, navzájem nezaměnitelné, nicméně spolu související: vedle druhů stylu (χαρακτῆρες τῆς λέξεως) pracuje Dionýsios také s „částmi“ stylu (μέρη τῆς λέξεως), které dělí na *seleksi* (ἐκλογή) a *synthesi*. Vlastní Dionýsiův systém *drsné, hladké a*

¹ Sem zařadil JP i zajímavý exkurs o Weilových a Goodellových názorech na slovosled a správně si všiml, že Weil tu vlastně anticipuje myšlenky, které jsou známy z pozdější teorie o aktuálním členění větném. Nebylo by tudíž příhodnější hovořit o pojetí *pragmatickém*?

² V bibliografii postrádám článek J.W. Kostera (REG 85, 1972, 47-56).

smíšené syntheze popisuje JP na základě *De comp.* 21-24 a *De Dem.* 38-46 a zamýšlí se nad tím, proč Dionýsios nezařazuje *synthesi* u Lýsia (*De Lys.* 8,21-22 a *De Is.* 3,5-14) ani k jednomu z předchozích typů, ačkoliv ji jako čtvrtý typ také neuvádí. Závěrem analyzuje JP s důkladností sobě vlastní koncept a úlohu *synthese* v helénistické tradici u Dionýsiových předchůdců (zejm. u Filodéma z Gadar) a odhaluje zásadní rozdíl mezi pojetím u helénistických kritiků, kteří dysfonii pokládají za nedostatek, a pojetím Dionýsiovým, pro něhož představují eufonie i dysfonie rovnocenné prostředky pro realizaci různých typů synthezí, bez hodnotící konotace.

Téma práce nepředstavovalo jen obtížně uchopitelný problém, ale i tvrdý překladatelský oříšek. Česká terminologie v této oblasti není pevně zakotvená a mnohdy termíny úplně chybějí nebo jsou zastaralé. Překlady pasáží, kterými JP dokumentuje Dionýsiovy názory, jsou jeho vlastní, neboť dílo *De comp.* (podobně jako některé jiné antické teoretické spisy) nebylo dosud do češtiny přeloženo. JP si s překladem vcelku dobře poradil, takže je text z čtenářského hlediska dobře srozumitelný. Jen zřídka se objevují v překladech neobratné formulace, jako např. „je zaměřen ... na stav věcí, o které si mluvčí vytýká posluchače přesvědčit“ (s. 112).

Pokud jde o terminologii, snad by bylo vhodné v poznámce vysvětlit, proč volí JP jiný ekvivalent, než jaký se objevuje v Novotném nebo v Královi, např. μέλος překládá Jiří Pavlík jako *melodie*, zatímco Novotný uvádí (1921 : 57) *hudebnost* (nebylo by vhodnější *melodičnost*?). Jindy by bylo možno o vybraném terminologickém ekvivalentu diskutovat, např. (s. 26) φύσις překládá JP jako *přirozenost* (nebylo by vhodnější použít *přirozená povaha*?), nebo (ibid.) γενικώταται διαφοραί překládá jako *nejobecnější druhy* (nebylo vhodnější *základní druhy*?), a podobně i γενικαὶ διαφοραί (s. 110). Problém představovalo také substantivum φωνή: na s. 68 by bylo asi lépe přeložit φωνή jako (lidský) *hlas* než jako *jazyk* a ve druhém případě jako *hlasová produkce* než jako *slovo*; podobně na s. 69, pozn. 142 ζῳου φωνή spíše jako *hlas zvířete* než jako *zvuk*. Uvědomuji si nicméně, že převod řecké terminologie nestál v centru pozornosti JP, i když jeho závažnost v podobně zaměřené práci nelze popřít.

Práce je napsána přehledně a téměř bez překlepů, jen výjimečně se objevují nedopatření či neobratnost ve formulaci, jako např. „výklad fonetiky řečtiny, který provádí klasifikaci hlásek“ (s. 29), nebo „Ta (sc. eufonie) může spočívat jak na zvucích hlásek, tak na zvucích jejich spojení“ místo např. „vycházet ze zvukové hodnoty hlásek a jejich spojení“ (s. 21). Jindy popis zcela neodpovídá užívané terminologii („horizontální rozdíly vokálů ve vokalickém trojúhelníku“, s. 70); podobně ξ a ψ nelze označovat jako sonanty (a to i přesto, že je Dionýsios nazývá ἡμίφωνα, s. 70); mylně definovány jsou gorgiovské figury (s. 121).

Úctyhodný bibliografický soupis přesahuje deset stran textu a obsahuje i odkazy na seriózní internetové zdroje. V prepisu názvu nakladatelství *Oikumenh* do latinky bych se přikláněla k verzi *Oikúmené*, v rámci jednotlivých autorů je zvykem řadit jejich práce chronologicky, do bibliografického soupisu bych navrhovala zařadit ještě publikaci O'Sullivan, Alcidamas, *Aristophanes and the Beginning of Gree Stylitic Theory* (Stuttgart 1992) a článek J. Pavlíka z LF.

Nehledě na tyto drobné nedostatky, pokládám celkové pojetí i zpracování disertační práce J. Pavlíka za promyšlené a zdařilé. Autor pracoval pečlivě, s velkou akribií a osvědčil vynikající orientaci ve vskutku rozsáhlé, především cizojazyčné sekundární literatuře i v literatuře primární, s přehledem cituje a analyzuje pasáže, které mohou pomoci osvětlit zkoumané úseky textu apod., citované názory jiných badatelů uvádí přehledně, kriticky je hodnotí a uvádí své vlastní stanovisko, argumentuje věcně a přesvědčivě. Citace uvádí J. Pavlík uvádí vzorným způsobem (z antických děl včetně editora).

Práce Mgr. Pavlíka splňuje podle mého názoru všechny požadavky, které jsou na disertační práce kladeny, a je proto vhodným podkladem pro obhajobu.

V Praze dne 31.8.2007

PhDr. Dagmar Muchnová, CSc.